ДВА ЛИСТИ

Дворик вугластий, закапелковий, оточений звідусіль старими флігельками з кривобокими східцями, ґанками й галерейками,— одне слово, на тих вулицях, що дуже близько до передмістя.

Схилялось навечір’я, і чоловічок, що сидів у дворику на клишоногих приступцях, трошки замріяно примруженими очима дивився кудись поверх флігельків у далечінь.

У шпакуватого чоловічка геть ізсунувся кашкет, викриваючи його лисину й остаточно виявляючи, що чоловічок уже немолодий.

Здавалося навіть, що чоловічок, зручно спершись на лікоть, дедалі стає нерухоміший, міцніше приплющує очі і готовий ось-ось задрімати.

Може, п’яненький він був? Може, стомлений? А може, був розніжений весняним теплим днем?

Галас дітвори, що кружляла в дворику, аж ніяк не заважав йому, і, мабуть, раптовий грім не вразив би його так сильно, як вразив чийсь раптовий вигук:

— Микола Скляренко!

Чоловічок кліпнув, враз прочумався, злегка підвівся і, перебігаючи здивованими, пильними, маленькими очима по дворику, натрапив поглядом на листоношу.

Листоноша вже сквапливо простував до нього. Листоноша помітив його легеньке занепокоєння і сум’ятність, що цілком природні в подібних випадках (та й іншої дорослої людини на цей час не було у

дворі), і ще раз на ходу сказавши прізвище адресата, простягнув шпакуватому чоловічкові листа.

— Гм! Да, да,— трохи ніяково й навіть нерішуче, як це трапляється, коли одержують несподівані листи, промимрив чоловічок,— да, да... Давайте сюди... Дякую ...

Дрімливість, млявість у нього наче рукою зняло. Яка дивна буває іноді сила цих кольорових пташок, що прилітають несподівано!

Він мигцем поглянув услід заклопотаному листоноші, що вже поспішав геть, і одразу ж перевів погляд на синій конверт, на якому великими літерами справді стояло "Миколі Скляренкові". Потім скинув оком по всіх флігельках. Сіпнув одним плечем. Сунув листа до кишені. І так, з підведеним плечем, трохи згинці, трохи бокаса, покрокував скрипнявими східцями до хати.

У невеличкій кімнаті, що виходила вікном у якийсь глухий закуток і вже була заткана сутінню, чоловічок підійшов до столу й засвітив лампу.

Ще хвилинка — і з його трепетних рук пурхнув на стіл синій конверт.

Він окульбачив носа великими окулярами, поволеньки, як той індус, що боїться розхлюпати чашу мудрості, взяв листа. Ще раз півшепотом перечитав адресу. З м’якою, лагідно-сумненькою усмішкою зупинився був на штемпелі "Харків". Перевернув листа на долонях — і побачив, що його заліплено недбайливо, чи, може, погано було зроблено цей конверт, чи, може, занадто пухкий був лист.

Замість розліплювати, він одклав його на стіл, як іноді роблять ті, що хочуть продовжити солодку щемітність нетерпіння, або ті, що однаково бояться і великих неприємностей, і великих радощів.

Одклав. Зітхнув. Похитав головою.

Це тривало недовго — чоловічок похопився.

Обережно, любовно, щоб зберегти первісну дорогу цілість, щоб почути ще запах надсилача та уявою своєю намацати сліди тих пальців, що заліплювали, чоловічок підважив, підпоров уступливий трикутничок конверта і вийняв листа.

"Здрастуй, Миколко!

Давно вже не писала тобі. Та й ти чи не забув за мене? Забув, мабуть? Ну, то ще цікавіше буде тобі зараз читати. А що давно не нагадувала за себе, то й надолужую тепер.

Не писала я тобі, Миколко, тому, що, по правді, від певного часу не можу зрозуміти, якими інтересами ти перейнятий, як ставишся до мене й до всього взагалі. Адже й ти давно-давно не давав про себе звістки (можливо, і адреса вже не га). Крім того, була я, Миколко, страшенно зайнята, страшенно багато в мене роботи й всіляких житейських клопотів.

А оце останніми часами склала аж три іспити. Лишається ще один, останній — і край. А там — літо. Остання практика. Справу зовсім скінчено.

Ну, от. А сьогодні випав мені вільний день. Сьогодні у нас весна. Сонце регоче на все небо і куди не глянеш — проліски. Не кримські, а таки наші, північноукраїнські, з приміських гаїв. На кожному розі вулиці, на грудях, у руках, по хатах — скрізь ці ніжно-голубі усмішки. Люди так пожадливо тягнуть, тиснуть їх до себе, що, їй-бо, скидаються іноді на дітей і зворушують.

Уявляю собі, яка вже теплінь і яка краса на нашому українському півдні! Я згадала сьогодні оту нашу кручену глуху балку, що ліворуч од заводу. Пам’ятаєш? Пам’ятаєш, коли ще були маленькими й жили на

заводі,— як рясно зацвітало пролісків у тій балці! Ти, між іншим, побоювався туди ходити (чи вовкулаків, чи матерніх наказів — не пригадую вже), і я завжди спокушала тебе до компанії, силоміць тягла, як і інших. Пам’ятаєш?

Отак і сьогодні я підбила та потягла за місто ціле товариство. Чого ж, справді?.. Черевики свої я цими днями підправила, може, не зовсім елегантно, але так міцно, що хоч цілий рік грай у футбол, а день вільний, а сонце регоче, а проліски тихенько співають ніжно-голубих пісень... Чого ж, справді! Ех, шкода, що я не поет!

Як же пахла земля за містом! Які ж були, які (ну от, не знайду тут потрібного, точного слова), які були ще нерішучі, трохи соромливі фарби! Соромливі од тої багатющої, могутньої повноти, що достигає, що ось-ось незабаром прорве плівку і радісно розіллється, розквітне, забуяє. Чорт побери, яке ж хороше життя!

Прийшли ми додому трохи заболочені, зате з повними жменями первісних усмішок. А мені знову згадався наш південь, і виразно постала в уяві кручена балка. І подумала я: дай пошлю вістку, пошлю не батькам, а колишньому "сподвижникові дитинства". Чому так — і сама не знаю.

Ну, от. Сіла до столу, строчу тобі це посланіє (велике, мабуть?) і мигцем переглядаюсь із синіми очима весни, що зоріють тут же біля мене. Як романтично, правда? Ах, романтика — невмируща, бадьорна хибкість сильних, незафутлярених людей! Це я не про себе. Хоч я й незафутлярена, хоч я визнаю і поважаю тільки сильних та бадьорих, але це я не про себе. Жінки... До речі, сьогодні, вертаючись з гаїв, я бачила цікаву картинку. Ні, мушу трошки ухилитись і хоч коротко розповісти.

Це було в місті. На тих вулицях, що близько до передмістя і що на них звичайно довше залежується сніг та всіляке сміття. Поруділим, розкислим уже снігом пливли серед вулиці низенькі ґринджолята.

Точнісінько такі, як у нас бувають. Повільно, навіть урочисто. Як човник: хить-хить...

Правив шкапою міліціонер, юнак, з обличчям роблено-суворим. А другий, теж юнак, стояв навколішках у другому кінці саней і хотів, либонь, здаватися офіціально-байдужим. Він, цей другий, обома руками тримав за плечі жінку, яка в непримушеній, надто відвертій позі сиділа посеред саней,— хить-хить...

І жінка, ще молода, туга, здорова, але тепер безвільна, гойдалась, мов у колисці. З-під білої хустинки їй на щоки падало волосся. В очах, підведених синцями, заразом п’яненька мутність, радість і протест. І раптом вона заспівала. Хрипко, якимсь зарізаним голосом. І так сильно, і такої сороміцької пісні, що на тротуарах одразу звернули увагу й посунули за нею натовпом.

Міліціонер цвьохнув по шкапі.

Другий посміхнувся і дбайливіше взяв її за плечі.

— Мадонна... — сказав хтось у юрбі насмішкуватим, ображеним голосом.

Так от — хтось романтично образився за Мадонну, а я по-своєму романтично образилась за неприпустиму кволість жінки. Жінки взагалі. Не тільки за вікову честь матері, а й за ігнорування чи навіть профанацію тієї величезної, відповідальної ролі, що належить жінці в нашій оновленій країні.

— І справді, як романтично! — тепер, мабуть, ти вже скажеш, посміхнувшись.

Але май на увазі: цього терміна я зовсім не хочу зараз обговорювати. Це вимагає окремих розмов. Та наколи б ти погодився, що, приміром, у

спорті є чимало своєї романтики, що такої своєрідної здорової романтики не бракує хоча б на з’їздах та конференціях, чи в боротьбі, чи в досягненні мети,— то я заперечувати не буду. Проти романтики дужих легенів, ясного розуму, невблаганної твердості й життьового руху я заперечувати не буду.

Справа не в цьому. Справа в тому, що треба здоровим почуттям любити життя і бути сильним. І жінці тут відставати аж ніяк не годиться: кволість-бо її дуже часто буває лихом для інших, що на них вона впливає. — Теж кволих? — спитаєш ти мене. — Авжеж,— відповім тобі. А тому: хай живе сильна, незламна нова жінка й нова людина!

Звичайно, істина це не нова. Америки ці давно знайдено. Але, будуючи нове суспільство, змагаючись до великого прийдешнього, не слід забувати про такі америки. Чи ж не так? Я, принаймні, раз у раз переконуюсь, яка це прекрасна і хоч стара, але вічно свіжа істина.

А сьогодні, в цей запашний день мене особливо сповняє радість життя і бажання бути непоборно-сильною. Еге ж! Хто це там морочиться з настроями? К чорту! Кому це там досі бракує... ложечки, щоб розжоване класти до рота? Не треба таких! Кого це там мучить амбітність і різні дрібненькі, малесенькі особисті інтереси? Геть!

Ти, Миколко, не зважай, якщо я напишу десь не до ладу: у мене за тонкою стіною сусіди теж студенти. Вони, нахаби, зараз завели якусь принципіальну суперечку і так галасують та грюкають, що весь дім здригається. Я вже заклинала їх пречистою силою, а вони ретельно одгукуються, що зараз ніби час відпочинку і що кожний має право відпочивати по-своєму. Ну, нічого. Як скінчу листа, я їм покажу, де... і т. ін.

Отже, сьогодні мене особливо сповняє радість життя і бажання бути непоборно-сильною. Не знаю, можливо, з цих причин я й пишу якраз тобі,— здається, маленькому моєму антиподові. "Здається" — бо вже

давно одбились ми одне від одного, а потім бачились досить рідко й випадково, щоб говорити з певністю. "Маленькому" — бо життя ти не можеш не любити, стати сильним не можеш не хотіти, але, скільки мені відомо з твоїх власних слів та деяких чуток про тебе, ти не позбавився свого надлому, і твій дивний надрив чи не прогресує?

Тільки не прийми моїх трохи різкуватих вигуків про настрої та дріб’язковість на свою безпосередню адресу. То сказано взагалі. Я ж бо не знаю, що ти собою тепер являєш. Знаю тільки одне: все ж таки надаремне ти мене колись не послухав, Миколко. Пам’ятаєш? Надаремне. Звичайно, перш за все тут винні твої батьки, твоє виховання. Ти хоч і розлучився з ними, та, здається, пізно. А з їхнім впливом, якщо живі досі, може, й досі не розлучився? (Не гнівайся за таке непрошене втручання. Ти ж колись, їй-бо, славний був хлопець, ще й "сподвижник дитинства". Тому й поводжусь з тобою вільніше).

Пам’ятаєш, Миколко, в дитинстві тобі часто забороняли гратися зо мною? Ми, пацани, тоді ще не знали, що таке клас, і тоді ще ти наважувався порушувати накази своїх старших, накази свого класу. Еге ж! Може, це звучить стереотипно, але це так. А потім, ген-ген потім, пам’ятаєш, як ти почав боротися із самим собою, як ти почав мінятися? Хитався, хитався і врешті хитнувся. І знову якось чудно, навпіл, немовби сюди, немовби ще трохи й туди.

Невже ти й досі не сприйняв цілком наших величезних соціально-історичних зрушень, нашої чудесної дійсності?

А може, я поспішаю з цими запитаннями? Може, ти зробився тепер зовсім інший? Може, тепер неправда, що ніби ти покинув своє (і без того кволе, безсистемне) навчання та пустився на волю хтозна-чого? Та й інше, інше, інше про тебе — може, тільки вигадка, сплітка, зла неправда?

Тоді — тисну тобі руку, бо й колись ти теж був непоганий хлопець.

Не гнівайся ж, хлопче. І якщо буде можливість, раджу завітати сюди, до нас, подивитись, як тут кипить життя, переконатись, як переможно ступає історія, повчитись, як треба бути сильним, рішучим, життєздатним.

У нас тут і весна хоч пізня, проте наче бадьоріша. Вона тут скупіша, ніж на півдні, але саме тому й гостріше, глибше сприймаєш її, більше цініш.

Ну, от. Наговорила я тобі цілу торбу всілякої всячини. Розписалася, можна сказать, як ніколи. Вже й не рано. І проліски мої стомилися, хочуть приплющити повічки...

А все ж таки цього року, вертаючись з практики, я заскочу на наш південь, на завод, до моїх батьків і конче побуваю в крученій глухій балці. Давно-давно вже не була там.

Можливо, проїздитиму через твоє місто. Можливо, тоді побачимось. Згода?

А поки — досить. Піду зараз до сусідів розправлятися за принципіальний регіт і паровозні горлянки.

Бувай, Миколко!"

Чоловічок уважно до кінця прочитав підпис і адресу. Поправивши на носі окуляри, він ще раз перебіг очима лист. Чоловічок знов, як і перед читанням, зітхнув, похитав головою, замислився. Потім підвівся і довго ходив по кімнаті, пригорбившись, заклавши руки за спину. Довго й напружено щось міркував. Збирав чоло в зморшки. Сіпав, за звичкою, одним плечем.

Яка дивна буває іноді сила цих кольорових пташок, що прилітають несподівано!

Чоловічок підсів до столу, витягнув із старої, засмальцьованої папки аркушик паперу. Він приклався до паперу з трохи неслухняним пером. Він торкнув окуляри. Хвилинку ще подумав і написав:

"Шановна громадянко!

Вибачте, що безпокою Вас. Але поскільки я єсть службовець місцевого Домкому постільки й пишу. До того ж я єсть хороший сусіда Вашого знакомого Миколи Скляренка. Його комната № 15, а моя № 16. Від нього знаю про Вас і знаю Ваш адрес. А тому й пишу.

І уявіть собі, що в послєднє время починає з ним робитись щось чудне, ну прямо, що називається, не впізнать чоловіка. То хоч був так-сяк, а то вже став хто й зна. Ну, випив би, посумував там, чи що. Так ні ж. Роботи ніякої не робить, пропадає десь там, а потім, прийшовши, конешно, під рюмкою, скандали всякі. Спокою від нього нема і за кімнату платить несправно, а виселить не можна, бо закон. Буває, уявіть, плаче і геть опустився. Воно й зло бере, але й жаль чоловіка. Що вже я його не вговорював, не просив, не лаяв, а ніяк не помагає.

І от, значить, на тому тижні проти п’ятниці він тут у мене за стіною, в № 15 повісився.

Між іншим, говорять, він слабував поганою болєзню.

Але точно я не знаю. Труп одправили в морг.

Ще раз вибачте. Но поскільки я єсть службовець місцевого Домкому і хороший його сусіда, знаючи Ваш адрес, постільки й рішив повідомити Вас.

Михайло Шурга".

Чоловічок знову щиро, співчутливо зітхнув. Він кілька разів, не кваплячись, перечитав свій лист, похитуючи головою майже на кожне написане ним слово, потверджуючи кожну висловлену думку.

Здається, було сказано все, але сказано було так мало. О, якби хтось поспитав його, скільки міг би він розповісти! Сказати ж — все одно сказав би двома словами.

Він заліпив лист, причепурив адресою і, механічно поклавши обидва листи до кишені, вийшов з кімнати.

Біля дверей сусіднього № 15, де жили вже нові мешканці і звідки чувся дитячий сміх, він на момент збавив кроку, скоса поглянув на темні квадрати одвірків. Потім покрокував до виходу, на скрипняві приступці ґанку, на маленький дворик, вугластий, закапелковий, що тепер уже сповнений був вечірньої сутіні й розмаїтих запахів міської весни.

І, пройшовши смугу будинкових тіней, пірнувши в срібну місячну зливу, чоловічок раптом зупинився.

Хтозна-чому. Хтозна, які думки пройманули несподівано в його голові. Тільки одне: були ці думка стільки ж раптові, скільки й непереможні.

Чоловічок сіпнув плечем, знітився, якось пригорбився і, завагавшись трохи, поволеньки, ніби проти волі, почвалав убік, в найтемніший закуток двору.

Там він вийняв обидва листи і, дивлячись кудись убік, додумуючи якусь свою думку, подер їх обидва на дрібні шматочки, знищив назавжди, без вороття.

Харків, 1928